

Esculaap in de greep van Themis

De machtspositie van juristen op terreinen waarvan zij weinig begrijpen

C.N.M. Renckens

‘Geneeskunde en Recht kunnen beide bogen op een illustere historie. Hoewel de vakgebieden zich onafhankelijk van elkaar hebben ontwikkeld en dokters net zo min graag naar juristen toegegaan als juristen naar de dokter, bestaat er in hun beroepsmatig handelen toch een duidelijke overeenkomst: het zoeken naar de waarheid. De jurist hanteert hiervoor een stelsel van wetten en een rechtsgang die de maatschappij gecreëerd heeft om het maatschappelijk verkeer te regelen, en evenals de arts interpreteert hij de werkelijkheid in termen van aanwijzingen en bewijzen en komt hij tot uitspraken.’

Dit citaat is afkomstig van de redacteurs Van Everdingen en Klazinga, die in 1991 het boek *De wet tot behoud van waarheid* (Uitgeverij Belvédère, Overveen) samenstelden en dat als ondertitel had: *Verkenningen naar de samenhang in bewijsvoering tussen wetenschap, geneeskunde en recht*. Het boek bevat 25 hoofdstukken, geschreven door vooraanstaande auteurs, en is onderverdeeld in drie secties: de waarheid van de medische onderzoeker, de waarheid van de arts en de medische waarheid van de jurist. Na de catastrofale uitspraak van het Gerechtshof Amsterdam ben ik weer eens in dat boek gaan lezen, want je wil toch begrijpen hoe het mogelijk is dat drie mensen, waarvan je in principe moet aannemen dat ze weldenkend zijn en weten waar hun grenzen liggen, zo’n slecht en door sommigen zelfs als kwaadaardig betiteld vonnis hebben kunnen vellen. Een vonnis bovendien, dat de 127-jarige Vereniging tegen de Kwakzalverij doet wankelen.

Herlezing van het mooie boek - dat helaas ontstond door rare studentikoze illustraties en een bijdrage van Knipschild - met auteurs als A.D. de Groot, Vandenbroucke, Krol, Wagenaar, Van Gijn, Hoefnagels, Groeneveld en Meijler, heeft mijn begrip voor de denkwereld van het hof helaas niet kunnen vergroten. Ik meen erin daarentegen zelfs een aantal argumenten te zijn tegengekomen, die de opstelling van het Gerechtshof Amsterdams nog problematischer maken. Een apart hoofdstuk gewijd aan de speelruimte voor critici van kwakzalvers in het publieke domein bevat het boek helaas niet, maar

over de betekenis van definities schrijft De Groot behartigenswaardige zaken, van de waarde die rechters hechten aan getuige-deskundigen geeft Hoefnagels interessante voorbeelden, terwijl in een beschrijving van een Australische rechtszaak uit 1988 over de schadelijkheid van passief roken door Passchier en De Hollander de rol van getuige-deskundigen opnieuw wordt belicht. Allemaal zaken die relevant zijn voor ons probleem met het hof. In dit artikel zal ik het boek her en der citeren en deze citaten staan tussen aanhalingstekens, zodat niemand mij van plagiaat zal kunnen beschuldigen, ook al een onderwerp dat in het boek ter sprake komt (het eerste deel van de titel van dit artikel is ook ontleend aan een boek van H.M. Beets uit 1989 over de strafrechtelijke afwikkeling van medische kunstfouten en de invloed van het medisch tuchtrecht).

De kern van de zaak betreft enerzijds de definitie van wat kwakzalverij is en daarnaast meent het hof te kunnen concluderen dat de orthomanele geneeskunde (OMG) niet geheel nutteloos is, zoals bekend zich baserend op het gemankeerde proefschrift van Keizer en Albers uit Rotterdam (1990), daarbij de door ons aangeleverde verklaringen van zes medisch hoogleraren volledig negerend. Tenslotte zal worden ingegaan op de vraag of het hof zich in dat oordeel terecht heeft kunnen beperken tot de claims van de OMG inzake rug-, nek- en hoofdpijn en de uitspraken van Sickesz over schizofrenie, depressie, autisme, anorexia nervosa buiten beschouwing kon laten.

De definitie van kwakzalverij • De Groot schreef in zijn bijdrage 'Consensus als waarheids criterium' over de noodzaak om in het wetenschappelijk Forum heldere en door ieder geaccepteerde definities te hanteren (*definire necesse est, noemde hij dat*).

Citaat: 'Om tot ware uitspraken te komen die duidelijk "iets zeggen", maar ook om zinvol te kunnen discussiëren, is definiëren noodzakelijk: "Pour se disputer il faut être d'accord". Is dit een open deur? Het zou zo kunnen lijken, maar het valt tegen. Juist als we te maken hebben met "problematische begrippen", waarvan definities het meest nodig zijn, zo zou men zeggen, haken velen af. Zulke begrippen, die door vaagheid, dubbelzinnigheid of verschillende opvattingen van hun betekenis nogal eens tot misverstanden of misvattingen leiden, zijn bepaald niet schaars. (...) Algemene basisbegrippen, die ook in de omgangstaal voorkomen of daaruit stammen, zijn vaak het meest problematisch. Wat bijvoorbeeld te verstaan onder "prognose", wat heet "genezen", "gezond(heid)", "kwaliteit van leven"? Ook binnen specialistische vaktaken zijn ongetwijfeld voorbeelden te vinden van problematische woorden die soms gebruikt (moeten) worden in, te legitimeren, wetenschappelijke uitspraken. Men kan dan niet om een nadere begripsbepaling heenlopen. Natuurlijk kan men zulke, meestal algemene, uitspraken vermijden en het definitieprobleem laten liggen. Men kan ook met ad hoc bedachte, provisorische definities werken - waarover John Stuart Mill lang geleden (1843) heeft gezegd, dat iedere auteur het "recht" heeft "to give whatever provisional definition he pleases of his own subject". Dat recht wordt hier niet bestreden, maar met dit middel wordt het probleem - "il faut être d'accord" - niet opgelost. Daartoe is een "accorde-definitie" nodig. Dat is een definitie in woorden waarover men het eens kan worden, consensus in een desbetreffend forum kan bereiken. Dat is geen vrijblijvende activiteit.'

Er wordt volgens De Groot in de wetenschap wel getracht tot akkoorddefinities te komen, maar hij stelt zich vervolgens de vraag waarom dat niet vaker gebeurt.

'Een oorzaak is dat het moeilijk is en moeizaam gaat. Daarnaast spelen echter ook vooropgezette meningen een rol: gangbare vooroordelen over definiëren, als begrip en als activiteit. Die vooroordelen komen merendeels hierop neer, dat men niet naar de zinvolle activiteit "definiëren" kijkt, maar naar het veronderstelde product ervan, een "definitie", waaraan vervolgens te zware eisen worden gesteld. Een definitie zou een "complete" omschrijving van de betekenis en/of een "complete" handleiding voor het gebruik

van het definiendum moeten fourneren; en zij zou "exact" moeten zijn: zo dat ieder misverstand of twijfelgeval wordt buitengesloten - zoals dit bij de meeste definities in de natuurkunde het geval is. Bovendien worden vaak - ook in leerboeken die definities behandelen - te starre vormen gesteld. (...)

Wie daarvan wel uitgaat, komt er licht toe af te haken onder het motto: "sommige begrippen zijn zo problematisch dat zij niet te definiëren zijn". Wie zo denkt, vertrouwt er bovendien vaak op dat (ook) dit soort begripsverwarring zich, door meer empirisch onderzoek, mettertijd wel zal oplossen, "vanzelf" dus: "Du choc des opinions jaillit la vérité!"

Deze denkwijze is echter gewoon onjuist. Dit tweede Franse spreekwoord gaat zelden op; het wordt gedementeed door het eerder geciteerde. Bovendien kunnen de betekenissen - vaak verschillende bij één term - van alle begripstermen die in de communicatie in een bepaalde subpopulatie in gebruik zijn, worden weergegeven in lexicale definities waaraan je wat hebt. Natuurlijk is wat in feite in woordenboeken staat niet altijd juist; het is soms eenzijdig op één toepassingsgebied (en subpopulatie) afgestemd, of achtergeraakt bij een moderner gebruik van de term.'

Deze opmerkingen over de beperkte bruikbaarheid van woordenboekdefinities - het hof baseerde zich op de Dikke *Van Dale* (en dat bovendien nog op curieuze wijze) - komen goed overeen met de beperkingen die de schrijvers van die woordenboeken, de lexicografen, zelf als eersten erkennen en waarover emeritus hoogleraar Neerlandistiek Klooster in het *NTtdK 2, 2007: 9* op gezaghebbende wijze schreef. Hij citeerde de lexicografen van de twaalfde druk van *Van Dale*, die stelden: 'De woordenboekmaker mag slechts hopen dat hij erin geslaagd is met zijn definities de gebruiker enig inzicht te verschaffen in dat nauwelijks te bevatten complex dat de betekenis van een woord heet'.

Klooster stelde vervolgens: 'In beginsel is het gezag dat aan de betekenisomschrijving van woorden in *Van Dale* moet worden toegekend, niet groter dan het gezag van zulke omschrijvingen door andere instanties waaraan op het desbetreffende gebied kennis van zaken mag worden toegeschreven. Een betekenisomschrijving in *Van Dale* is dan ook geenszins te beschouwen als de enige bron waarop men zicht mag beroepen. (...) Woordenboekdefinities bieden uiteraard wel enig houvast, maar, als gezegd, hun gezag is niet noodzakelijk groter dan dat van andere definities.' Klooster betoogde voorts dat praktische overwegingen ervoor zouden kunnen pleiten het meest gebruikte of naar het oordeel van een

meerderheid meest gezaghebbende woordenboek als enige bron voor betekenisomschrijvingen te hanteren bij geschillen van allerlei aard. Een dergelijke overweging stuit, aldus Klooster, echter op het zwaar wegende bezwaar dat de woordenboekdefinities daartoe niet altijd toereikend zijn. Nee, de definitie zal in voorkomende gevallen expliciet moeten worden gemaakt, bijvoorbeeld in de vorm van aanvullende criteria, liefst uiteraard door ter zake algemeen als deskundig beschouwde personen. Aldus Klooster. Zwaarwegend in het oordeel van het hof was zijn taxatie dat, anders dan onze Vereniging sinds jaar en dag stelt en welke mening ook gedeeld werd door de rechtbank, onder kwakzalverij ook altijd bedrog en oplichting moet worden begrepen. Het hof is de mening toegedaan dat het publiek nu eenmaal deze connotatie heeft bij het horen van de term kwakzalverij, maar geeft geen feiten waarop die wijsheid is gebaseerd. Ons is ook geen onderzoek bekend waaruit dat zou blijken en zou het nu zo vreemd zijn als het hof op dit punt daarom de door de Vereniging gedefinieerde betekenis zou volgen, een betekenis die ook in de wandelgangen door veel medici zo wordt gehanteerd? Ook in het gewraakte boekje *Genezen is het woord niet* wordt begonnen met een omstandige definitie, waarin nadrukkelijk wordt gesteld dat de genoemde genezers niet van bedrog of oplichting worden beschuldigd (zie de weergave ervan in het arrest, pag. 16). Ook in andere goed toegankelijke publicaties is die 'VtdK-definitie' sindsdien uitgewerkt en zou een Vereniging, die zich al 127 jaar met het onderwerp bezig houdt, misschien mogen worden beschouwd als 'een instantie waaraan op het desbetreffende gebied kennis van zaken mag worden toegeschreven' (Klooster)? Wij geloven helemaal niet dat de meeste kwakzalvers te kwader trouw zijn en denken ook niet dat het algemene publiek dat zo ziet. Niemand kan dat trouwens ook bewijzen, kwade trouw of expliciet bedrog kan soms verondersteld worden maar vrijwel nooit bewezen. Dat Sikesz zelf gelooft schizofrenie, depressies, autisme, ziekte van Crohn et cetera te kunnen genezen met manipulaties van wervels is - zij is immers arts - eigenlijk nauwelijks te geloven, tenzij zij ernstig in de war zou zijn. Het bestuur ontving zelfs een brief van een van onze leden, die ons geargumenteerde over Sikesz' goede trouw hypocriet noemde: hoe kan een arts in zulke absurditeiten geloven, als enige ter wereld? Natuurlijk is zij een bedriegster, aldus ons lid. Wie de andere publicaties van Sikesz, bijvoorbeeld in haar herhaaldelijk herdrukte *Bewust zijn* (Ankh Hermes, 1984) leest, zal het met ons snel eens zijn: karma, reïncarnatie, chakra's, UFO's en gruwelijk racistische uitspraken

over het zwarte ras, dat 'vanuit zijn buik' leeft en nog geen goede gewetensontwikkeling heeft doorgemaakt en 's nachts wel tien maal copuleert waarna het overdag te vermoeid is om te werken, wie dat allemaal leest weet het zeker: Sikesz is in de war. Wie al die onzin gelooft, die kan ook in OMG tegen schizofrenie geloven. Maar te bewijzen is het niet en waarom het hof denkt dat er bij Sikesz geen sprake van bedrog kán zijn, dat blijft toch een interessante vraag. Dat moeten wij ons lid nageven.

Het hof is ons inziens ten onrechte voorbij gegaan aan de in lange jaren ontwikkelde deskundigheid van onze Vereniging om kwakzalverij adequaat te definiëren, maar heeft zich - *testimonium paupertatis!* - gebaseerd op een woordenboek en zelfs dat op geheel eigen wijze gedaan. Het automatisch tot bedrieger verklaren van elke kwakzalver is, Piet Borst wees daar als eerste op, een onhoudbare positie. *Van Dale* geeft deze uitleg slechts als secundaire, figuurlijke betekenis en die kan op elke knoeier, hansworst of bedrieger worden toegepast. Multatuli gebruikte de term in zijn oeuvre talrijke malen (in de overdrachtelijke zin) voor allerlei figuren (die hem onwelgevallig waren (spellingshervormers, Bilderdijk, sommige advocaten, sommige luie journalisten, de Maatschappij tot Nut van den Javaan, et cetera) en ook onze lezer zal de term wel eens buiten medisch verband gebruiken. Als gisteren de loodgieter een reparatie heeft uitgevoerd en vandaag lekt het nog, wie denkt dat niet eens bij zichzelf 'wat een kwakzalver is die vent!?' Maar een genezer die van kwakzalverij wordt beschuldigd, heeft aan de letterlijke, primaire betekenis van de term echt wel genoeg. Het verwijt blijft ernstig, zeker als het aan artsen gericht is, maar kan slechts weerlegd worden met wetenschappelijke bewijzen in de daarvoor bestaande gremia, en juristen zouden dat moeten erkennen en zich niet moeten mengen in dit type twistgesprekken tussen medici. Wij vechten dat zelf wel uit, edelachtbaren!

Het wetenschappelijk bewijs • Wetenschapsjournalist Simon Roozendaal schreef naar aanleiding van het arrest van het hof dat rechters slecht zijn opgeleid, maar wel oppermachtig. Van wetenschap zouden zij weinig begrijpen en hij lijkt daarin gelijk te hebben.

Onze Vereniging heeft dat ook zelf al eerder aan den lijve ondervonden toen wij het homeopathische VSM-product SRL-gelei nutteloos noemden. In de rechtszaak die VSM erover tegen ons aanspande stelde het hof dat VSM weliswaar niet had bewezen dat het werkte, maar dat de Vereniging evenmin bewezen had dat

het middel niet werkte. En veroordeelde beide partijen tot de helft van de proceskosten. Dat het aan de persoon is die met een (vreemde) bewering komt om met bewijzen daarvoor te komen, is alleen al in het dagelijks leven vanzelfsprekend, in de wetenschap geldt zo iets a fortiori. Een geneeswijze waarover niet is gepubliceerd in fatsoenlijke vaktijdschriften die bestaat niet eens en zal altijd voor nutteloos gehouden mogen worden onder medici. Het in de praktijk brengen ervan is medisch-ethisch ook zeer kwestieus en botst al snel met wettelijke voorschriften over patiëntenvoorlichting (WGBO) en die over medische experimenten. De rechters van het hof vinden dat allemaal niet en meenden tot de conclusie te kunnen komen dat van OMG niet gezegd kan worden dat het nutteloos is omdat de Sicksesz-leerlingen in hun Rotterdamse dubbelpromotie aan de Economische faculteit uit 1990 daar anders over dachten. Dat het proefschrift tot de bekende rel aan de Erasmus universiteit leidde, dat het proefschrift geen enkel artikel in de *peer reviewed* medische vakliteratuur heeft opgeleverd en geen vervolgonderzoek heeft gekend, dat derde het Hof allerminst. Het proefschrift werd superieur geacht aan de door ons reeds in eerste aanleg overgelegde verklaringen van experts: zes medische hoogleraren, die allen verklaarden dat Sicksesz' claims ongefundeerd waren. Het betrof haar claims op de volgende zes terreinen: inwendige ziekten (Levi, UVA), neurologie (Kremer, UMC Radboud), psychiatrie (Linszen, UVA), longziekten (Jansen, UVA), orthopedie (Verhaar, Erasmus MC) en neuroradiologie (Bloem, LUMC) en alle tussen haakjes genoemde experts waren unaniem in hun afwijzing.

Hoefnagels gaf in zijn bijdrage een het boek van Van Everdingen en Klazinga enkele fraaie voorbeelden van de afkeer die al van oudsher af en toe opduikt als getuigendeskundigen 'op de plaats van de rechter' lijken te zullen plaatsnemen: daar houden rechters niet van. Drie illustratieve voorbeelden uit Hoefnagels kroniek volgen:

1910. Door de advocaat Mr. Van Hamel wordt het door drie psychiaters opgestelde rapport in de Papendrechtse strafzaak op de terechtzitting in stukken gescheurd.

1965. Mr. J. Rummelink, thans procureur-generaal bij de Hoge Raad, schrijft: 'Sommige deskundigen hebben een geweten, zo ruim, dat men er met kar en paard in kan rondrijden'.

1990. Een rechter zegt tot de verdachte: 'De psychiater verklaart u ontoerekeningsvatbaar; u en ik weten wel beter!'

In het verslag over de rechtszaak inzake de gevaren van passief roken oordeelde rechter Morling ook over de elkaar tegensprekende getuigendeskundigen, waarbij hij wel doorhad dat de deskundigen van het Tabaksinstituut niet onafhankelijk waren. Hij vond de argumenten van de tabakslobby niet overtuigend, maar accepteerde ook niet alle beweringen van de klagers, die al meenden dat passief roken tot meer longkanker en hart- en vaatziekten zou leiden. Morling geloofde dat nog niet. Wel achtte hij het vaker optreden van luchtweginfecties bij kinderen bewezen. Hoefnagels concludeert: 'Rechter Morling heeft kennelijk goed gezien dat wetenschappers in de rechtszaal niet vanzelfsprekend 'objectieve' mededelingen doen. Zij worden opgeroepen om een bepaald belang te verdedigen of althans te ondersteunen en hun getuigenis is dus per definitie bevooroordeeld. Het is aan de rechter te beoordelen in welke mate de deskundige boven de belangenbehartiging weet uit te stijgen en daarom als getuige-deskundige geloofwaardig wordt.'

Tegen de door ons ingebrachte experts stonden aan de andere zijde slechts het Rotterdamse proefschrift, een brief van Smallhout (zelf dankbare patiënt van Sicksesz en gelovend in haar schizofrenieclaims) alsmede een briefje van ene Buijs, bioloog en rattenonderzoeker aan het Herseninstituut die meent dat het autonome stelsel een belangrijke rol speelt bij inwendige aandoeningen (haal je de koekoek). Een direct belang bij de verdediging van Sicksesz' reputatie hebben zij niet en datzelfde geldt voor de zes hoogleraren, waarvan er slechts een (ons op dat moment onbekend) lid was van de Vereniging. Het hof moest dus afgaan op de geloofwaardigheid van de verklaringen en koos voor Sicksesz. Citaat uit het arrest:

'Hiertoe is onder meer van belang het proefschrift van Albers en Keizer, waaruit in elk geval blijkt dat twee op de drie van de met OMG behandelde patiënten er in hun algemene toestand op vooruit zeggen te gaan en een gunstig effect op hun klachten ervaren. Reeds op grond hiervan stelt het hof vast dat OMG niet "nutteloos" is als bedoeld in de definitie van *Van Dale*, laat staan dat Sicksesz als beoefenaar van OMG bestempeld zou mogen worden als boerenbedrieger, oplichter of knoeier. Daarnaast is voor de kwalificatie van de beoefenaren van OMG van belang dat de meeste zorgverzekeraars OMG vergoeden, zoals niet, althans onvoldoende, betwist door Sicksesz is gesteld.'

Geen woord over het oordeel van zes eminente medici, geen woord over de absurde claims van Sicksesz, waarmee zij spot met het lijden van lijders aan schizofrenie, autisme, depressie

et cetera, en hun naasten, geen woord wordt door het hof daaraan vuil gemaakt. Zo kan ik mijzelf ook gelijk geven! Vervorm en verarm de beschuldigingen van de Vereniging jegens Sickesz en ga dat dan verder beoordelen c.q. weerleggen. A.D. de Groot eindigde zijn artikel in het voornoemde boek met een kort naschrift over zijn ruzie met Köbben, die volgens De Groot niet zijn Forumgedachte aanviel, maar een eigen constructie, ondersteund door daar-

bij passende maar verkeerd begrepen of misbruikte citaten. De methode is bekend, aldus De Groot: 'Construct a strawman, then shoot' Het heeft er alle schijn van dat de Eerste Meervoudige Burgerlijke Kamer van het Gerechtshof Amsterdam in dit arrest precies hetzelfde heeft gedaan. Wat heeft haar bezielde? Wie het weet, mag het zeggen. ●

Aanbevolen literatuur

Klooster WG Over de status van definities (betekenisomschrijvingen) in Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal. NTtdK, 2007; 2:9.

Renckens Cees. Gezeten is het woord niet. Biografische schetsen van de twintig meest notoire gezeters van de twintigste eeuw. Uitg Skepsis, Utrecht, 2001.

Van Everdingen JJE en Klazinga NS. De wet tot behoud van waarheid. Uitg. Belvédère, Overveen, 1991.

Renckens CNM. 'Dwaalwegen in de geneeskunde. Over alternatieve geneeswijzen, modeziekten en kwakzalverij'. Bert Bakker, 2004 (handelseditie van dissertatie). Hoofdstuk 2 over definities, p. 11-22.

Renckens CNM, Van Dam FSAM, Van der Smagt CP. De definitie van 'kwakzalver' in het publieke debat over alternatieve behandelwijzen. Ned Tijdschr Geneeskd 2001;145:141-2. Discussie: 2001;145:656-658.

Renckens C.N.M. Lof der zotheid. Een alternatief proefschrift uit de Erasmus universiteit. Actieblad tegen de Kwakzalverij, 1991;3:1-3.

Sickesz M. Bewust zijn. Ankh Hermes Deventer, 1978. p. 172-175.